

Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi

Ali Maruf ALASKAN¹

Özet

Bu makalede geçmişini çok eskilere dayanan çalgı yapımıcılığın genel tarihsel gelişimi ve bu sanatın yakın zamanda üniversitelere taşınması sonrasında meydana gelen değişimin profili ortaya konmaya çalışılmıştır. İlk çağlardan günümüze kadar çalgıların doğuşu, gelişimi ve sektör haline gelme sürecinde geçirdiği evreler irdelenmiştir. Çalgı yapımıcılığının dünya üzerindeki değişik ülkelerdeki durumu ve ülkemizdeki okullaşma serüveni anlatılmıştır. Okullaşma sürecinde, geleneksel usta çırak ilişkisinin akademik zemindeki işleyişi ve sonuçları değerlendirilmiştir. Üniversitelerimizde çalgı yapım eğitiminin bilim ve teknoloji destekli verilmeye başlanması ile birlikte, pozitif gelişmelerin olduğu ve bu sanatın daha iyi bir seviyeye taşınabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Usta, Çırak, Çalgı, Geleneksel, Çalgı yapım

Instrument Making Department in Universities and Traditional Master-Apprentice Relationship

Abstract

In this article, we have tried to demonstrate the general historical development situation that has a long history in our country and the profile of the changes after this art had been taught at academic level in the universities. Since early ages, the invention and stages of development of the instruments have been searched. The situation of instrument-making in different countries on the world and the period of schooling in our country have been described. It has been examined that the running of traditional master/apprentice system at academic level and the results. The studies showed that the instrument making education supported by science and technology will provide positive advantages and developments in the art.

Keywords: Master, Apprentice, Instrument, Traditional, Instrument making

¹Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, İzmir-TÜRKİYE
E-posta: m_alaskan@yahoo.com

Giriş

Müziğin ve müzik aletlerinin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda elimizde kesin veriler bulunmamasına karşın, bu konuda birçok efsanelerin olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu efsaneler sözlü anlatımlarda olsa, bunların gerçek yanlarının bulunması da olasıdır. Esen rüzgârın sazlıklardaki kırık kamışlara çarpmasıyla ıslık seslerinin oluştuğu, bu seslerin insanlar tarafından taklit edilerek üzüntülü ve sevinçli günlerinde kullanıldığı ve böylece ilk müzik olgusunun ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Zamanla düşünceleri gelişen insan kamışın, kirişin ve avlanmak için kullandığı ok ile yayın çıkarmış olduğu seslerden faydalanarak çalgıları meydana getirmişlerdir. Delik bir öküz boynuzu, içi oyuk bir kamış ya da kemikten, uyumlu sesler çıkartarak zengin üfleme çalgılarını yapmışlardır. Avlanma yayına oku sürterek bir takım sesler çıkarmışlar ve adına “okluğ” demişlerdir. Daha sonra okluğun ucuna su kabağı ilave ederek “ıklığ”a dönüştürmüşler ve at kılından yapılan yaylar ile çalmaya başlamışlardır. Su kabağının üst kısmına ince deriler gerdirip sap ilave etmişler ve kiriş telleri deri üzerinden geçirmek suretiyle, sesin daha net çıkmasını sağlamışlardır. Yay ile çalınanlara ıklığ, parmak veya mızrapla çalınanlarına da kopuz adını vermiş oldukları tarihi belgelerde nanlaşmaktadır. İklığ yaylı sazların, kopuz ise mızraplı sazların atası olarak bilinmektedir.² İnsanlar zamanla basınçlı hava sütununun tınısını keşfetmiş ve onu bir tüp içinde titreştirmeğe başlamıştır. İlkel insanlar kavim yaşamına geçtikten sonra, müzik toplumsal yaşama da girmiştir. Her toplum kendi yaşam biçimine, değerlerine, inancına uygun müzik üretmiştir. Böylece kendi çalgılarını, ezgilerini ve ritimlerini oluşturmuştur.³

Çalgılarda sesi oluşturan etkenler; ya bir tel, ya bir hava sütunu, ya bir zar, ya da bir ağaç levhadır. Yapımcılar, bu malzemeleri ve becerilerini kullanarak çalgılarını şekillendirmişlerdir. Böylece çalgı yapım snatı doğmuştur. Bilindiği gibi çalgı yapım sanatı, diğer birçok sanat dalında olduğu gibi, usta çırak ilişkisiyle günümüze kadar süregelmiştir.⁴ İlkel dönemlerdeki iletişim, savaş, ölüm ve dini ritüellerde önemli bir araç olan çalgılar, günümüzde de bu önemini korumaktadır. Çalgılar ilk zamanlarda çağın mevcut şartlarının elverdiği ölçüde insan ihtiyaçlarına cevap verirken, zaman içerisinde estetik kaygı, gelişen teknoloji ve artan ihtiyaçlar doğrultusunda üretimi ve geliştirilmesi de bir sektör haline dönüşmüştür.

² Cafer Açın, Enstrüman Bilimi (Organoloji), Yenidoğan Basımevi Ltd. Şti., İstanbul, 1994, s.87

³ Cavidan Selanik, Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni Müziğin Görkemli Yolculuğu, İstanbul 2010, s.20-22.

⁴ Ayhan Zeren, Müzik Fiziği, Pan Yayıncılık, İstanbul 1997, s.19.

Bu sektör tarih kayıtlarına göre XIII. yüzyıl itibariyle İtalya’da görülmeye başlanmıştır (lavta ve gitar yapımcılığı üzerine). Müzik aleti yapımcılığı yanında eğitimciliği de (usta-çırak) aynı şekilde XV. yüzyılda bu ülkede oluşmaya başlamıştır. XVI. yüzyıldan günümüze İtalya’nın Lombardy kentinin Cremona kasabası müzik aleti (yaylı çalgılar) yapımcılığı konusunda ünlenmiştir. Amati ailesi burada yaşamış ve dünyaca ünlü çalgılarını burada üretmişlerdir, Guarneri son dönem eserlerini burada yapmıştır. Tüm zamanların en ünlü luthieri olan AntonioStradvarius yine burada yaşamıştır. Günümüzde de Cremona kasabası hala çalgı yapımdaki ününü devam ettirmektedir.⁵ İtalya’dan diğer Avrupa ülkelerine yayılan bu sektör, daha sonradınyanın başka ülkelerinde de görülmeye başlanmıştır.

Çalgı yapım sanatının Anadolu’daki geçmişini incelediğimizde, bu sanat dalı hakkındaki en erken bilgileri Osmanlı kaynaklarından almaktayız. Osmanlı döneminde saray meşkhanesinde kullanılan çalgılar Silahtarağa ya da Darüssaade ağası tarafından satın alınmış ve dışarıdaki ustalara tamir ettirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde, sarayda Şîrmerd adında bir udi ile İshak adında bir kanununin bulunduğu da elimizdeki bilgiler arasındadır. Rebiyülâhır 932/Ocak 1526 tarihli bir ehl-i hıref defterinde (TSM Arşivi D. 9306/3) cemaat-i saztırâşân (çalgı yapımcıları) arasında II. Mehmed (Fatih) zamanında saraya alınmış 12 akçe yevmiyeli tanburacıMuslihiddin adında bir musikici kayıtlıdır. Bu kayıt Fatih döneminde sarayda gündelikli sazende ve çalgı yapımcıları bulunduğunu göstermektedir.⁶ Evliya Çelebi seyahatnamesinde, İstanbul’daki çeşitli meslek gruplarından bahsederken, çalgı yapım ustaları ve icracılarından; Mehteran ve Zurnacıbası Esnafı diye söz etmiştir.⁷ Ayrıca XIX. yüzyıl başında sarayda bir saz atölyesinin açıldığını, bazı ünlü ustaların saray adına çalıştıkları tarihi kayıtlarda mevcuttur.⁸ Ancak bu dönemlere ait elimizde çalgı yapım sanatının sektörel yapısına, eğitimine ve usta çırak ilişkisine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çalgı yapımcılığı geleneksel usta-çırak ilişkisi ile devam ederken, bu alanda okullaşma 1940’lı

⁵ Hazar Alapınar, Keman Yapım Tarihi, Sevda-Cenap And Müzik Vakfı yayınları, Ankara 2003, s.11,15; Ayrıca Bakınız Murat Küçükebe, Geçmişin Yeniden İnşası: Günümüz Cremona Keman Yapımcılığında Otantisite ve Mesleki Örgütlenme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2012 s.14-23

⁶ Pekin, Ersu, Sarayda Musiki, http://www.turkmusikisi.com/arastirmalar/sarayda_musiki/, (10.03.2011), aybak: Pekin Ersu “Kuram, Çalgı ve Müzik”, Osmanlı Uygarlığı, Yay. Hazırlayan, H.inalcık, G. Renda, Ankara 2009, kültür bakanlığı Yayınları, s.1041-43.

⁷ Zeynep Erduran, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üni, Kırıkkale 2006, s 214-221.

⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlılar Zamanında Sarayda Musiki Hayatı, Belleten, C. XLI, 1977, s. 161.

yıllarda başlamıştır. Halil Bedii Yönetken 1945 yılında yaylı sazlar atölyesini ziyaret adlı yazısında; çalgı yapım okulunun 1942-43 ders yılında ülkemizde ilk olarak Gazi Terbiye Enstitüsünün bir şubesi olarak kurulduğunu belirtmiştir. Eğitim öğretim kadrosunu; atölye şefi, Mithat Kurfalı, müzik öğretmeni Akif Soydan, teknoloji öğretmenleri M. Kurfalı ve Necati Orbay, akustik öğretmenin Arif Öget olduğunu bildirmiştir.⁹ Türkiye’de bilimsel ilk yaylı çalgı yapım faaliyetleri ise 1960’lı yıllarda ünlü Alman yaylı çalgı yapımcısı Christian Schertel’in Ankara’ya getirilmesi ile başlamıştır. Sanatçı Türkiye’de birkaç yıl içerisinde bulabildiği az sayıda öğrenciye bu sanatı Alman sistemine göre öğretmiştir.¹⁰ Buradan mezun olan Cafer Açın 1976 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Bünyesinde Çalgı yapım bölümünü kurmuş ve buradan yetişen Turhan Demirel 1988 yılında Ege Üniversitesi, Hasan Sami Yaygıngöl ise Anadolu Üniversitesi bünyesindeki çalgı yapım bölümlerini kurmuştur.

Geleneksel çalgı yapımcılığında, çıraklar bir ustanın yanında işe başlar ve yıllarca usta-çırak ilişkisi ile çalışarak bu sanatı birebir öğrenir. Yani ustadan gördüğünü uygular ve ustanın kullandığı yöntem ve teknikleri aynen kullanarak adeta ustanın bıraktığı yerden devam eder. Çalgı yapım bölümlerinin amacı; gelenekte var olan bu yöntem ve teknikleri bilimsel bir zemine oturtup, daha ileri seviyelere taşımaktır. Bu bölümlerde eğitim öğretim yine usta çırak ilişkisi ile devam etmekte, bunun yanında gerekli olan müzik nazariyatı, icracılık, müzik fiziği, teknik resim, ağaç teknolojisi, cila uygulamaları gibi eğitimleri de verilerek, öğrenci “müzik” ve “teknik” bilen bir çalgı yapımcısı olarak yetiştirilmektedir. Örnek olarak, keman yapım eğitimi alan bir öğrenci aynı zamanda keman çalma eğitimini de almaktadır. Uygulanmakta olan bu program sayesinde, müzisyen çalgı yapımcılar yetişmektedir. Müzik bilgisi, icracılık ve çalgı yapımcılığı konularında donanımlı öğrenciler yetiştiren bu bölümler, yarınlarda yeni açılacak üniversitelerin konservatuvarlarında rahatlıkla görev yapacak nitelik ve kaliteye sahip olarak mezun olmaktadır.

Geleneksel yapımcılıkta icracılık itici etkindir. Çalgı yapma ihtiyacı icracıların çalgıyı temin edemediği koşullarda kendi çalgısını yapma gerekliliğini hissetmesi ile başlamıştır. Sonradan sektör haline gelmiş ve icracı olmayan kişilerde çalgı yapımcı olmaya başlamışlardır. Çalgı Yapım Bölümleri, öğrencilere eğitim müfredatı içerisinde çalgı eğitimi de vererek, icracılık konusunda gerekli olan donanımı tamamlamaktadır.

Çalgı Yapım Bölümlerinin kuruluş amaçlarından biri de çalgıları geliştirmek ve yeni tasarımlar oluşturmaktır. Nitekim bunun çok somut ve

⁹ Atilla Okan, Süreli Yayınlarda Çalgılar, Basılmamış Lisans Tezi, İzmir 1995.

¹⁰ H. Sami Yaygıngöl, Yaylı Çalgı Yapım Teknolojisi-II, Eskişehir 2006, s.8.

güzel örnekleri, Ege Üniversitesi D.T.M. Konservatuarı Çalgı Yapım bölümünde gerçekleşmiştir. Dünyaca tanınmış gitar Sanatçısı Erkan OĞUR'un başlatmış olduğu ve günümüzde de çok yaygın olarak kullanılan perdesiz gitardan esinlenerek ut ve gitar sentezi olan "utar" adlı çalgı ilk olarak 1998 yılında geliştirilmiştir. Çalgı, Erkan OĞUR tarafından konser ve albüm kayıtlarında kullanılmaktadır. Bir diğer projede ise; udun tiz bölgesine bir tel daha ilave edilerek bu bölgedeki ses sahası bir oktav daha genişletilmiştir. Böylece trans pozisyon ve teknik icraya kolaylık sağlanmıştır. Benzer çalışmalar ve yeni tasarımlar diğer çalgılar üzerinde de devam ettirilmektedir.

Çalgı yapımıcılığı teknik bir konudur ve bu konuda uzmanlık için yıllar gerekmektedir. Çalgı Yapım Bölümlerini çalgı yapım mühendisliği gibi değerlendirmek mümkündür. Dünya üzerinde bazı ülkelerde çalgı yapım bölümleri mühendislik dalı altında eğitim yapmaktadırlar. Amerika'daki Purdue üniversitesinde "Department of Mechanical Engineering Technology" de akustik laboratuvarında gitar yapım mühendisliği eğitimi verilmektedir. Aynı üniversitenin "Engineering the guitar" ve benzeri yayınları da bulunmaktadır.¹¹ Çünkü bu bölümlerde Matematik, Organik kimya, ağaç teknolojisi, teknik ve mesleki resim, çalgı bilgisi ve tarihi gibi dersler okutulmaktadır. Öğrenciler almış oldukları bu eğitim sonucunda, dünyanın herhangi bir ülkesinden elde edilen teknik bir resim (çalgı projesi) ve yahut da bir görüntü üzerinden rahatlıkla herhangi bir çalgının ölçü ve oranlarını hesaplayıp projelendirip üretebilmektedirler. Bu da çalgı yapım okullarından mezun olan öğrencilerin gelişen dünyaya ayak uydurmasını sağlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, çalgı yapımıcılık sanatının geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu süreç incelenmiş ve *usta çırak* ilişkisinin akademik düzeyde uygulanmasının bu sanata katabileceği yenilikler ve değerler üzerinde durulmuştur. Dünya üzerinde ticari olarak önemli bir yere sahip olan çalgı yapım sanatının ülke ekonomisine katkıları da azımsanmayacak boyutlardadır. Almanya, Amerika, İtalya ve Çin gibi ülkelerde her yıl yapılan müzik fuarlarında bu sanatın ne kadar önemli bir katma değer unsur olduğunu görmek mümkündür. Yapılan incelemeler çalgı yapımıcılığının sektör haline gelmesinde bilimsel araştırmaların rolünün büyük olduğunu göstermektedir. Bu bilimsel araştırmalarında üniversitelerin destekleri ile mümkün olacağı bilinmektedir. Üniversitelerin bünyesinde yer alan çalgı

¹¹Richard Mark French, *Engineering the Guitar Theory and Practice*, Springer Science+ Business Media, LLC 2009, <http://www.conf.purdue.edu/guitar>

yapım bölümlerinde, geleneksel ve uluslararası üretim teknikleri incelenebilir, yapım kalitesi ve müzikalitesi yüksek çalgıların üretiminde yeni için sentezler oluşturulabilir. Ayrıca akustik, fizik, matematik, estetik ve odun anatomisi gibi bilim dallarından yararlanılabilir. Malzeme bilgisi, cila ve yapıştırıcıların araştırılabileceği laboratuvar ortamları kurulabilir. Buralardan çıkacak gelişmeler çalgı yapım sektörünün hizmetine sunulabilir.

Sonuç olarak; geleneksel yapımcılık birikimlerini akademik bir düzeye taşımak ve çalgı yapım sanatını daha ileriye götürmek, ancak çalgı yapım bölümlerinin öncülüğünde yapılan bilimsel çalışmalarla mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Atilla Okan, Süreli Yayınlarda Çalgılar, Basılmamış Lisans Tezi, İzmir 1995.
- Ayhan Zeren, Müzik Fiziği, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.19.
- Cafer Açın, Enstrüman Bilimi(Organoloji), Yenidoğan Basımevi Ltd. Şti., İstanbul, 1994,s.87
- Cavidan Selanik, Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni Müziğin Görkemli Yolculuğu, İstanbul, 2010, s.20-22.
- Hazar Alapınar, Keman Yapım Tarihi,Sevda-Cenap And Müzik Vakfı yayımları, Ankara2003,s.11,15; Bakınız Murat Küçükebe, Geçmişin Yeniden İnşası: Günümüz Cremona Keman Yapımcılığında Otantisite ve Mesleki Örgütlenme, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2012 s.14-23
- H. Sami Yaygıngöl, Yaylı Çalgı Yapım Teknolojisi-II, Eskişehir 2006, s.8.Pekin, Ersu, Sarayda Musiki, Erişim Tarihi: 10.03.2011, http://www.turkmusikisi.com/arastirmalar/sarayda_musiki/, Ayrıca Bakınız: Pekin Ersu “Kuram, Çalgı ve Müzik”, Osmanlı Uygarlığı, Yay. Hazırlayan, H.inalcık, G. Renda, Ankara 2009, KültürBakanlığı Yayınları, s.1041-43.
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlılar Zamanında Sarayda Musiki Hayatı, Belleten, C. XLI, 1977, s. 161.
- Richard Mark French, Engineering the Guitar Theory and Practice, Springer Sience + Business Media, LLC 2009.<http://www.conf.purdue.edu/guitar>
- Zeynep Erduran, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üni, Kırıkkale 2006, s 214-221.